

ПЕРЕКЛАД ЯК АДЕКВАТНІСТЬ: СТРАТЕГІЯ ВІРИ РІЧ

Рецензія на монографію: Косів Г. Віра Річ. Творчий портрет перекладача / Ганна Косів. – Львів : Піраміда, 2011. – 264 с.

Монографія “Віра Річ. Творчий портрет перекладача” львівської дослідниці перекладу Ганни Косів, що вийшла друком у літературній агенції “Піраміда” у другій половині 2011 року, справляє враження ґрунтовної наукової праці. Видання побачило світ за фінансової підтримки Люсі Тейлор та Джин Тейлор, родичів пані Віри. Це перша в Україні монографія про перекладацький метод Віри Річ (Faith Elizabeth Joan Rich), у перекладацькому доробку якої – Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Микола Зеров, Павло Филипович, Василь Стус, Ліна Костенко та інші представники українського літературного канону.

Ганна Косів – авторка першої ґрунтовної наукової студії (дисертації) про англійську перекладачку, а тепер ще й першої опублікованої монографії. Книжка складається з переднього слова Роксолани Зорівчак, професорки Львівського національного університету імені І. Франка, завідувачки кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Г. П. Кочура; чотирьох основних розділів дослідження (зокрема, про Віру Річ у контексті англо-українських літературних взаємин, особливості творчої стратегії, перекладацький метод як перекладознавчу проблему тощо); бібліографії перекладів Віри Річ; безпосередніх зразків її перекладів; зразків власних творів; англomовного синопсису.

Також у виданні вміщено чудові ілюстрації пані Віри, є навіть фото з пам’ятника британській перекладачці в Каневі на “Козацькому цвинтарі”, який було відкрито 15 квітня 2011 р. (Ганна Косів була на відкритті пам’ятника). За заповітом пані Віри, частина її праху мала знайти спочин на українській землі.

Перше знайомство англійки Faith Elizabeth Joan Rich з українською культурою має точне датування. Це сталося 24 квітня 1956 року – на двадцятиріччі Віри. Тоді голова Українського англomовного товариства Володимир Микула запропонував їй перекласти “Пролог” до поеми “Мойсей” Івана Франка. Під час навчання в Лондонському університеті Віра вже відвідувала курси української мови. З цієї несподіванки й розпочалася величезна дружба Віри Річ з Україною.

Для Віри Річ українська література, починаючи від Тараса Шевченка, сприймалася з особливим пієтетом. Вона не видавалась їй нецікавою, несучасною. В тій літературі (переважно поезії) перекладачка знаходила філігранне володіння стилем, блискучий звукопис, що, зрештою, формувало визначну сугестивну силу такої творчості. Сугестивність означала довговічність, оскільки кожне нове покоління потраплятиме під чарівливий вплив поетичної мови Шевченка і Франка.

Ганна Косів справедливо зауважує: “Віра Річ завжди дотримувалася поглядів, що найсвятіший обов’язок перекладача – передавати засобами цільової мови не тільки зміст оригіналу, але і його поетичні своєрідності – риму, ритм, алітерацію. Всупереч сучасним панівним тенденціям у англomовному світі, вона намагалася відтворювати в перекладах просодію оригінальних текстів. Аналіз перекладів Віри Річ та зіставлення їх з оригіналами засвідчують, що Віра Річ добре почувалася в ролі перекладача-інтелектуаліста з її, так би

мовити, професійним двомовним та двокультурним статусом. Вона ніколи не дозволяє собі будь-якої поспішності чи недбалості, поверхневого ковзання по матеріалі. В її перекладах майже немає випадків надмірного впливу культури-реципієнта чи, навпаки, засилля і культури оригіналу” [1, с. 9]. Переклад поеми “Кавказ” Шевченка, який підготувала Віра Річ, в англomовному світі вважають чи не канонічним, одним із найкращих у світі. Уривок із перекладу викарбувано на пам’ятникові Шевченку у Вашингтоні 1964 р. Воднораз, надзвичайно близькою пані Річ була Леся Українка. Саме завдяки їй англomовному читачеві стали відомі “Лісова пісня”, “Кассандра”, “Оргія”, “Камінний господар” тощо.

В основу цього видання покладено кандидатську дисертацію Ганни Косів, яку було успішно захищено 2006 р., під керівництвом професора Роксолани Зорівчак. Роксолана Петрівна протягом багатьох років була близьким другом Віри Річ і однією з перших відкрила в Україні ім’я англійської перекладачки.

На жаль, стосунки Віри Річ з українською культурою часто мали драматичний характер, далеко не завжди в них була паритетність. В Україні, як зазначає Ганна Косів, твори Т. Шевченка у перекладі Віри Річ вийшли вперше окремою збіркою у лютому 2008 р. у видавництві “Мистецтво” під назвою: “Т. Шевченко. Вибрана поезія. Живопис. Графіка”. До видання увійшло 94 переклади, зокрема й поеми Т. Шевченка (із них 37 – здійснені спеціально для цієї збірки, інші перекладачка ретельно відредагувала). Часто Україна не виявляла належної підтримки тим ініціативам, які виводили українську літературу у світовий простір. Наприклад, реакція шевченкознавця П. Зайцева на збірку перекладів Шевченка англійською мовою “Song out of Darkness”: “Молода дівчина, без досвіду, без належного знання української мови не може перекладати Шевченка”, — безапеляційно твердив професор П. Зайцев. Проте навіть не це було основним аргументом. “Жінка в принципі не здатна перекласти Шевченка. Тут потрібний твердий чоловічий характер...” [1, с. 15]. Зауважу, що для Віри Річ гендерна рівність була однією з передумов демократичного правового суспільства...

Перекладачка в радянський час опинялася в епіцентрі партійно-ідеологічного змовництва, в якому була лише одна мета: дистанціювати українську від західного світу, робити все, аби Україна “мовчала” як країна культури, самобутньої історії й традицій. Збірка “Song out of Darkness” в Україні “стала початком довготривалих нападок на Віру Річ. Її опублікувало видавництво *The Mitre Press* (“mitre” – мітра – єпископський головний убір). І хоча воно не було пов’язане з церквою, радянська влада одразу ж потрактувала цю подію як диверсію католиків. “Докладніше знайомство із змістом збірки скоро викликає почуття розчарування, – читаємо в рецензії Джона Віра “Шевченко в англійському тумані”. – Починаючи від заголовка, крізь вступи і передмови і аж до кінцевих приміток, – все прошито чорною ниткою: умисним намаганням використати ім’я і твори Шевченка для антирадянської пропаганди в дусі “холодної війни” й підтримати погляди збанкрутілих українських буржуазних націоналістів” [1, с. 16].

Віра Річ відкрила для себе Україну у вимірі, який вивисувався над радянським часом. Серед її співрозмовників були київські неокласики, П. Тичина, М. Йогансен, Б. І. Антонич, представники празької поетичної групи (Є. Маланюк, О. Теліга, О. Ольжич), шістдесятники, В. Стус, Е. Андєвська... Цей вимір культури не вкладався в радянські рамки. Ця література давала зрозуміти, що історія української літератури часто була історією боротьби. І тому, хто вступає в цей світ, доведеться приймати правила гри... і так само змагатися за українську літературу. Саме таким видається мені перекладацький шлях Віри Річ – шлях боротьби. Можливо, така стратегія була суголосна її внутрішньому світові. Віра боролася

за свободу і демократію як представник журналу "Nature". Їй випало писати про наукову діяльність соціалістичних країн, а це передбачало входження у простір наукової етики та питання про свободу думки.

Монографія Ганни Косів – добротне перекладознавче дослідження, яке, проте, розбавлене світлинами, важливими для розуміння життєвого шляху перекладачки. Якоюсь мірою фотографії також багато в чому промовляють про внутрішній світ людини, яка не мала української крові, але обрала для себе українську ідентичність. Віра Річ не вписувалася в теперішній британський (чи й лондонський світ) із його неймовірною суєтністю.

Часи, психологічно й ментально близькі Вірі Річ, здавалося, канули в Лету, залишилися в епосі Павлики й Еліота, а може, сестер Бронте. Віра Річ була екстравагантною в мисленні, але все це свідчило про її поетично-художню натуру, внутрішню фахову вимогливість, що не визнавала фальшувань.

Віра Річ почала писати вірші в десятирічному віці, а з п'ятнадцяти років – публікувати. Вона автор трьох поетичних збірок: "Portents and Images" (1963), "Heritage of Dreams" (1964), "Outlines" (1969). У душі вона завжди залишалася поетом. До останніх днів підтримувала добрі стосунки з британським ПЕН-Центром, редакцією журналу "Index on Censorship".

Дослідження Г. Косів відкрило в новому світлі перекладацький метод Віри Річ, вона постає фаховим і виваженим. Авторка прискіпливо аналізує особливості англійського перекладу творів класичної української літератури, визначає сильні і слабкі сторони перекладеної версії, звертає увагу на художньо-стильові особливості оригіналу. Г. Косів, визначаючи специфіку перекладу прологу до поеми "Мойсей", зауважує: "При перекладі творів І. Франка, які складають велику частку у творчому доробку Віри Річ, постає насамперед проблема ідіолекту автора. Праця перекладача тут ускладнювалася діалектизмами, які, з одного боку, подібно до архаїзмів мають властивість іррадіації, а з іншого, не містять експресивного заряду і свідчать лише про ідіолект письменника. Зі стилістичною ж метою автор зрідка послуговується архаїзмами: у творах на біблійну тематику та особливо напружених моментах, що часто перегукуються із Шевченківськими: "Та прийде час, і ти огнистим видом / Засяєш у народів вольних колі, / Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом" [Франко, т. 1, с. 214] – *And yet the time will come and, radiant shining, / You'll shake the Caucasus; one of the free nations, / With the Carpathians as your girdle twining* [Franko, 1973, с. 27].

Для передачі як ідіолекту, так і літературних особливостей творів І. Франка, Віра Річ застосовує метод компенсації архаїзмами англійської мови, які рідко збігаються за місцем вжитку з архаїзмами оригіналу, а тому узгоджуються передовсім з настановою перекладачки" [1, с. 72-73]. Отже, дослідниця послуговується сучасними підходами до потрактування теорії перекладу, вона розглядає переклад у складній взаємодії перекладацької стратегії тлумача, індивідуальних мовно-стильових особливостей автора оригінального твору, також у процесі аналізу береться до уваги історичний, соціальний контекст тощо. Перекладацькі особливості Віри Річ класифікуються, визначаються домінанти її стилю як тлумача.

Рецензована монографія могла б тільки виграти, якби дослідниця доповнила академічний дискурс дисертації яскравими сюжетами з життя і творчості видатної англійки, тим більше, що пані Ганна мала добрі стосунки з англійською перекладачкою. Частково цю ідею щодо розширення академічного дискурсу втілено в першому розділі монографії "Творчість Віри Річ у контексті англо-українських літературних взаємин". Дослідження Г. Косів фахове, самобутнє, пророблене на величезному фактологічному матеріалі з урахуванням сучасних методологічних і теоретичних перекладознавчих стратегій.

Для Віри Річ художній світ тримався на мовному розмаїтті, на культурі вислову, на бездоганному синтаксисі. Дозволимо процитувати кілька міркувань самої перекладачки: “Наша основна вимога – це те, щоб поезія була якісною у своєму роді. Більшість тем є прийнятними – але поети, які подають твори на політичні, “бунтарські” чи релігійні теми, повинні передовсім пам’ятати про справжню повинну якість своїх віршів”. “Ми намагалися, але безрезультатно, зібрати всього 25 сторінок поезії, написаної поетами віком до 21 року. Вірші – так, є! Квазі-еротики та квазі-сексуальної розхлябаності, більше придатної для сповідального чи психіатричного записника – тут повно! Поезії – дуже вже мало. Поезія, а особливо поезія молодих, повинна вирувати, впиватися словом, бути складною і всепоглинаючою” [1, с. 29]. Ці максими були в основі поетичного мислення і редакторської праці Віри Річ.

Біографія пані Річ вартує якщо не художнього роману, то принаймні науково-популярного видання. Ця жінка віддала Україні своє життя, коли незалежної держави Україна формально не існувало. А наявність перекладів української класики англійською мовою – це стратегічне завдання для держави, що прагне вийти на міжнародну арену.

Віра Річ була генієм – у перекладацькому, журналістському і творчому вимірах. Не випадково ця жінка здобула дві освіти: вона була фахівцем із давньоанглійської та давньоскандинавської мов (навчалася в Оксфордському університеті, відвідувала курси Толкіна), але також і з математики (навчалася в Лондонському університеті). Для чого поетові, перекладачеві чи й навіть журналісту математика, знання з точних наук? Для Віри Річ питання не могло існувати в такій формі: журналіст, який працює в журналі “Nature” зобов’язаний знати технічні, природничі, фізико-математичні науки. В цьому – одна з компетенцій журналіста й, дозволимо додати, перекладача, який мусить володіти величезним лексичним запасом, знатися і на історичній граматиці, і на стилістиці сучасної мови.

Ганна Косів підсумовує у післямові: “Часто переклади Віри Річ є довершеними зразками перекладацької майстерності. Часом їй вдається відтворити практично кожне слово оригіналу, зберегти всі стилістичні прийоми... З одного боку — це результат природної обдарованості поетеси-перекладачки, а з іншого — це почуття відповідальності за те, якими постануть шедеври української класики перед світом, це велика праця, широка ерудиція, глибокі енциклопедичні знання. З цього огляду Віра Річ унікальна, вона здавалось би позачасова — це людина яка вільно оперувала всією літературою, всіма її пластами одночасно. Це людина надзвичайно широких інтересів, на рівні академіка” [1, с. 185].

Віра Річ ніколи не пасувала перед труднощами. Вона знала, чому пов’язала своє життя з Україною. Ганна Косів у монографії наводить досить промовистий спогад самої Віри Річ, яким хотілося б завершити ці розмисли над чудовою монографією львівської дослідниці перекладацької концепції Віри Річ: “Чому Шевченко? Чому таку талановиту англійку, яка б могла досягти успіху та й кращого зарібку в іншій формі занять, цікавить Україна? – з недовірою продовжують запитувати Віру Річ... українці. Бо лише українці, – за словами самої перекладачки, – які без сумніву є надто скромними щодо свого національного поета, продовжують запитувати. [...] Це було в Хайфі, — продовжує Віра Річ, – старший офіцер органів безпеки проводив зі мною процедуру формального інтерв’ю. У ході розмови виявилось, що я трохи знаю українську мову. Але чому, – запитав він, – чому ви вчили українську? Для того, щоб перекласти Шевченка, – відповіла я. На тому інтерв’ю і завершилось” [1, с. 17].

Дмитро Дроздовський

1. Косів Г. Віра Річ. Творчий портрет перекладача / Ганна Косів. – Львів : “Піраміда”, 2011. – 264 с.